

Chojnacki, Jakub

Z pobytu w Loccum i Hildesheim w Republice Federalnej Niemiec

Notatki Płockie 28/2-115, 10-15

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

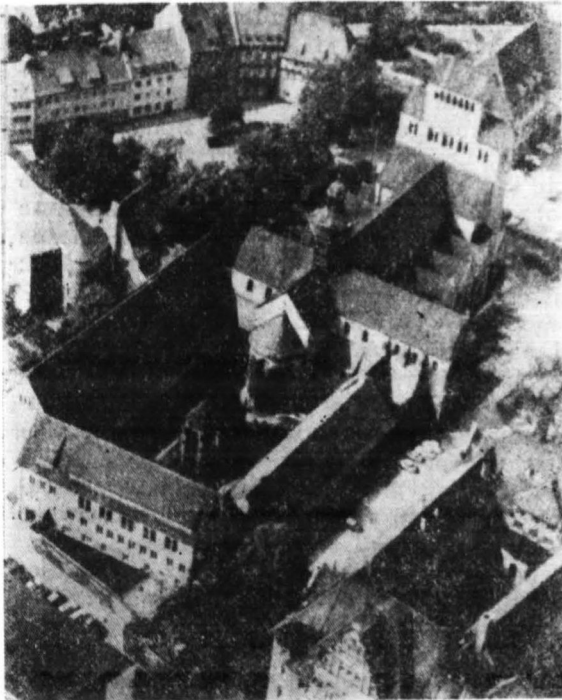
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z pobytu w Loccum i Hildesheim w Republice Federalnej Niemiec

Na zaproszenie dyrektora Akademii Ewangelickiej w Loccum pastora Hansa Maya i jego zastępcy dra Hartmuta Reichardta przebywałem w dniach 28—31 maja 1983 r. w Republice Federalnej Niemiec. M.in. miałem wygłosić referat w języku niemieckim o romańskich, z połowy XII wieku Drzwiach Płockich, których kopia z brązu zawisła w dniu 23 listopada 1981 r. na dawnym miejscu w Bazylice Katedralnej w Płocku — jako dar Rządu Polskiego — i zapoznać się z najbardziej znanymi drzwiami brązowymi w Hildesheim, arcydziełem rzeźbiarstwa romańskiego, wykonanym w 1015 r.

* * *

Loccum jest starą, liczącą 3 000 mieszkańców miejscowością położoną około 30 km na zachód od Hanoweru (Saksonia Dolna — Niedersachsen). Jego historia sięga okresu centralnego średniowiecza. Znajduje się tam założony w roku 1163 klasztor Cystersów, przy którym obecnie istnieje seminarium teologiczne (Predigerseminar) kształcące duchownych ewangelicko-luterańskich. Kościół i klasztor są cennymi zabytkami sztuki romańskiej i gotyckiej. Posiadają godne obejrzenia dzieła sztuki.

Hildesheim. Wzgórze katedralne od strony północno-wschodniej po jego rekonstrukcji ze zniszczeń wojennych (nalot bombowców 22 marca 1945 r.). W centrum katedra p.w. Najświętszej Marii Panny.

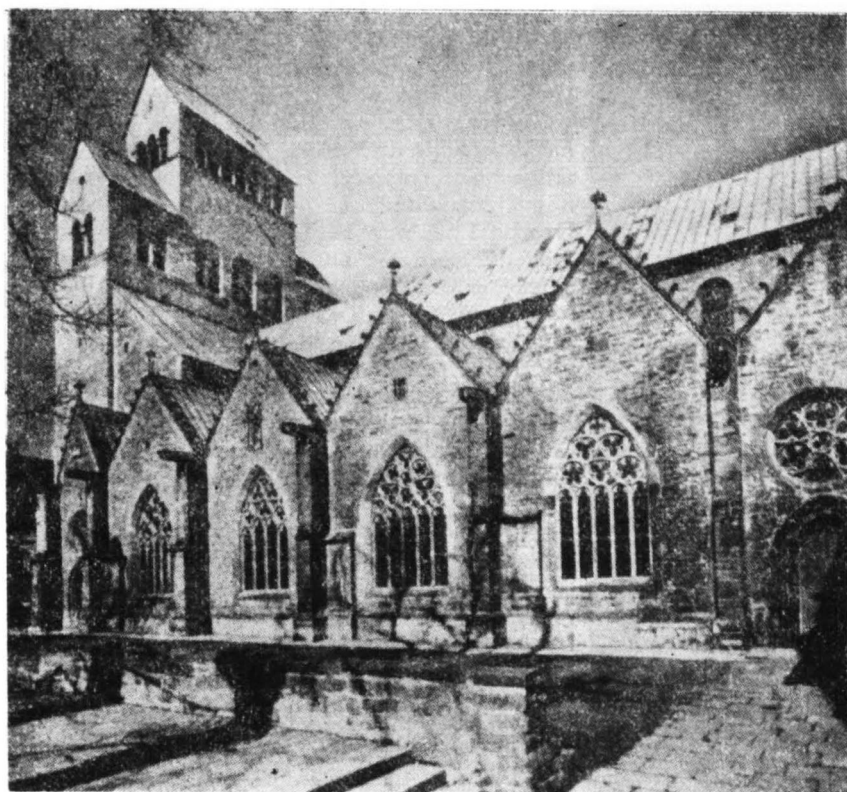
W r. 1952 w Loccum założono Akademię Ewangelicką. Kształci ona i dokształca pastory oraz osoby świeckie. Organizuje kursy szkoleniowe, odczyty, konferencje, sympozja, sesje o charakterze krajowym i międzynarodowym. Np.: w dniach 29—31 maja 1983 r. planowano sesję pt.: *Porozumienie z Polską w latach osiemdziesiątych* — pomyślaną jako spotkanie dziennikarzy i naukowców. Podobne spotkania mają wieloletnią tradycję, gdyż Akademia w Loccum w latach sześćdziesiątych zaangażowała się aktywnie w dialog polsko-zachodniemiecki. Już w latach pięćdziesiątych Akademia — jako instytucja Kościoła Ewangelickiego, postulowała uznanie granicy Odra — Nysa Łużycka, stojąc na gruncie realiów politycznych Niemiec, Polski i Europy. Stąd na międzynarodowym spotkaniu w Akademii w r. 1980 z okazji 10-lecia podpisania w Warszawie historycznego układu między Polską Rzeczpospolitą Ludową, a Republiką Federalną Niemiec wzięli udział między innymi Willy Brandt i Mieczysław F. Rakowski.

Za redaktorem Henrykiem Zdanowskim (*«Polityka»*, 1983 nr 25 z 18 VI) powtarzam, co dyrektor Akademii, teolog Hans May, mówił wtedy, że: „po pierwsze: jego Akademia ma za zadanie w imieniu Kościoła, uczestniczyć w odpowiedzialnym planowaniu przyszłego rozwoju społecznego; po drugie: w historii stosunków niemiecko-polskich istnieje specjalnie dużo nieszczęśliwych supłów, za które odpowiedzialność spada przede wszystkim na stronę niemiecką, a jest to problem, którego Kościół nie może pominąć ze względu na swój stosunek zarówno wobec historii jak i prawdy; po trzecie: obowiązkiem Kościoła jest dać świadectwo doświadczeniom procesu pojednania i umacniać gotowość pojednania między ludźmi [...]”.

* * *

Korzystając z uprzejmości i pomocy (samochód) dyrekcji Akademii w dniach 30 i 31 maja 1983 r. przebywałem w oddalonym od Loccum o ok. 50 km Hildesheim. Miasto to zostało założone przez cesarza Karola Wielkiego dla obrony przed napadami pogańskich wówczas Sasów, a także i Słowian. Obok grodu, już w X wieku istniało podgrodzie, targ i mennica. Prawa miejskie Hildesheim otrzymuje 20 lat wcześniej niż Płock, bo w 1217 roku. Piękne to miasto w literaturze określane kiedyś bywało jako Norymberga Północy czy Rawenna Niemiec.

Syn Karola Wielkiego, cesarz Ludwik Pobożny, zakłada tu w roku 815 biskupstwo.

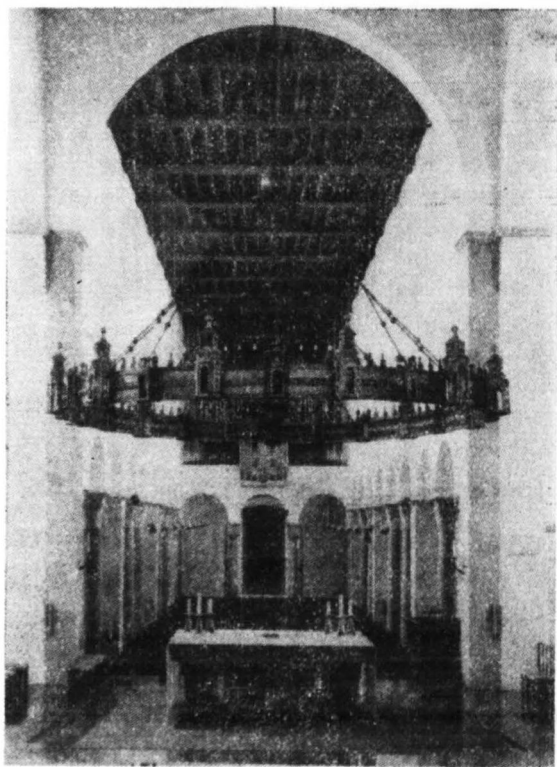
Katedra w Hildesheim po jej odbudowie (od strony południowo-wschodniej).

Trzynasty biskup diecezji Hildesheim św. Bernward 993—1022 (kanonizowany w r. 1192) funduje drzwi brązowe, dwuskrzydłowe, odlane w dwóch wielkich blokach (podobnie jak Drzwi Gnieźnieńskie z ok. 1180 r.) — arcydzieło sztuki romańskiej. Są to najstarsze figuralne drzwi brązowe w Niemczech. Starsze od nich znajdują się w katedrach w Akwizgranie (Aachen) i Moguncji (Mainz), które nie mają jednak ozdób w postaci scen figuralnych.

W polskiej literaturze przedmiotu podaje się, że romańskie brązowe drzwi w Hildesheim znajdują się obecnie w kościele katedralnym, bądź w kościele św. Michała. Prawda jest natomiast taka, że biskup Bernward wykonane — prawdopodobnie nawet przez siebie — drzwi brązowe wstawił do nowo wybudowanego i poświęconego w r. 1015 kościoła św. Michała — trzynawowej bazyliki — największego dzieła swego życia. Jego budowę biskup Bernward rozpoczął w 1007 roku, przy założonym w roku 1001 opactwie Benedyktynów, które było pierwszym klasztorem w diecezji. Nigdzie chyba w Europie Północnej sztuka romańska nie manifestuje tak swego piękna jak w tym zabytku.

Gdy w siedem lat później, w roku 1022 biskup umiera, każe się pochować u św. Michała — w podziemnej krypcie, w której sarkofag i płytę nagrobną sam zaprojektował. Ciekawym wydaje się fakt ekumenicznego współdziałania: krypta z sarkofagiem należy do katolików (odprawiane są tam Msze), zaś cały kościół jest ewangelicki.

Z racji zapewne prestiżowych kościoła biskupiego następcy biskupa Bernwarda, św. Godehard 1022—1038 (kanonizowany w r. 1131),

Wnętrze katedry w Hildesheim — widziane od głównego ołtarza. Przy rekonstrukcji katedry w latach 1950—1960 nie powrócono do barokowego wystroju wnętrza z XVIII wieku, a starano się nadać jej pierwotny romański wygląd z II połowy XI wieku. Na końcu nawy widoczne są brązowe drzwi katedry wykonane w 1015r. Na pierwszym planie ogromny żyrandol (Lichterkrone, Radleuchter) biskupa Hezilo (1054—1079) — arcydzieło średniowiecznej sztuki kowalskiej. Wykonany z blachy miedzianej częściowo połączony o średnicy 6 metrów i obwodu 18,8 m.

Brązowe — najbardziej znane w Europie — drzwi katedry w Hildesheim z 1015 roku. Dwuskrzydłowe, o wymiarach 227 × 472 cm i wadze 4 ton. Na lewym skrzydle widzimy sceny ze Starego, a na prawym z Nowego Testamentu. Są one jednym z 23 tego typu zabytków — arcydzieł sztuki romańskiej w kościołach Europy.

przenosi drzwi w r. 1030 bądź 1035 do kościoła katedralnego pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, położonego na innym wzgórzu, kilkaset metrów od kościoła św. Michała.

Zwiedzając tę świątynię czytamy na tabliczce: „St. Michael 1022 geweiht (poświęcony — winno być chyba 1015) Kriegszerstört 22 März 1945, wiederaufgebaut 1946—1960. Ev.-luth“.

Jak wiadomo, w dniu 22 marca 1945 roku, na kilka tygodni przed zakończeniem wojny, Hildesheim przeżył straszny, terrorystyczny nalot amerykańskich bombowców (wcześniej Drezno 13 lutego 1945 r.). Atak lotniczy trwający pół godziny, od 13.30—14.00 w słoneczny dzień, pozbawił życia tysiące mieszkańców i zniszczył w około 75% miasto — skarb kultury europejskiej i światowej. Zniszczeniu uległy m.in. ważniejsze zabytki kultury przez wieki tworzone i chronione. W gruzach znalazła się katedra katolicka (Bombenangriff [...] sinkt der Dom weitgehend in Schutt und Asche).

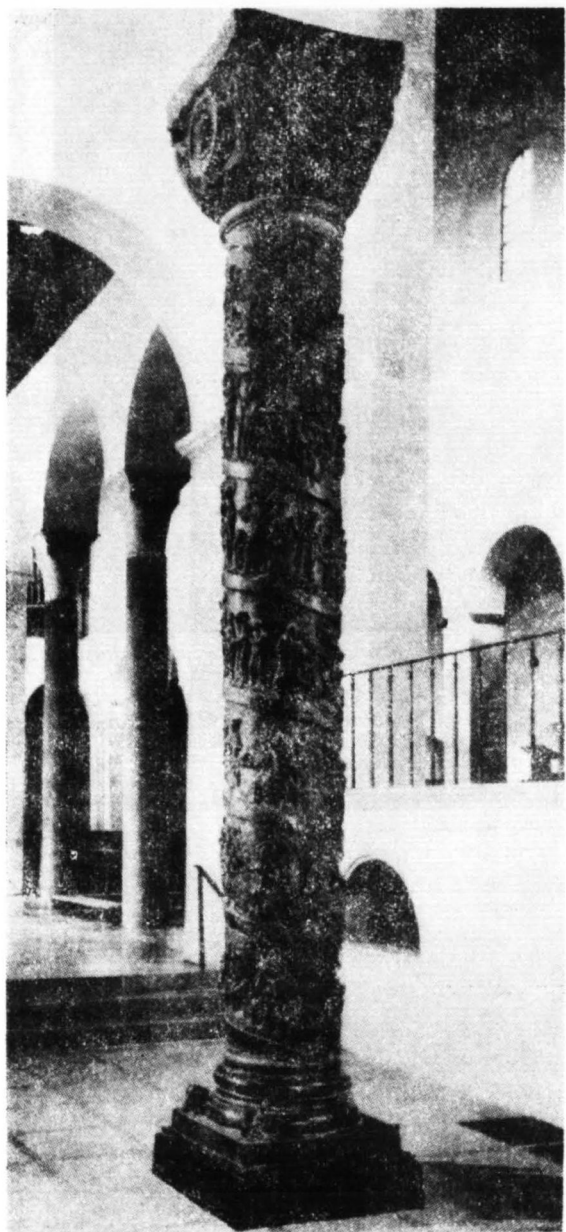
Dokumenty podają, że atak lotniczy na miasto trwał pół godziny. Starsi mieszkańcy, z którymi rozmawiałem twierdzą, że trwał całą godzinę. Kto wśród zabytkowych gruzów nie zginął na miejscu, uduślił się od dymu (nie było wiatru) bądź od napalmu spłonął żywcem.

Zniszczenie katedry było tak wielkie, że zdecydowano — jako jedynej w Niemczech katedrze katolickiej — położyć w dniu 16 lipca 1950 r. nowy kamień węgielny z napisem: „Virgo fave, mala cave. Jungfrau, voll Gnaden — wahr uns vor Schaden“ („Dziewioco, pełna łaski — chroń nas od złego“).

Bezcenny zabytek sztuki, jeden z 23 tego typu w kościołach Europy, drzwi brązowe katedry ocalały jednak, gdyż wcześniej zostały ewakuowane i ukryte na prowincji, w sztolni. Dlatego dzisiaj w odbudowanej i nowo konsekrowanej w dniu 27 marca 1960 r. katedrze, w głównym wejściu cieszą oczy zwiedzających. Są funkcjonalne, otwierają się na zewnątrz katedry (odwrotnie niż Drzwi Płockie), ale tylko kilka razy w roku, przy okazji większych uroczystości. Tak więc oglądamy je od strony nawy świątyni.

Są one dwuskrzydłowe o wymiarach 227 × 472 cm (Drzwi Płockie 240 × 360 cm) i wadze 4 ton. Każde ze skrzydeł posiada po 8 prostokątnych kwater o wymiarach 50/55 × 97 cm. Obrazy lewego skrzydła przedstawiają sceny ze Starego Testamentu, których kolejność chronologiczna podąża z góry ku dołowi: od stworzenia człowieka — Adama do sceny bratobójstwa. Natomiast obrazy prawego skrzydła pokazują sceny z Nowego Testamentu i czytać należy je od dołu do góry: od Zwiastowania Marii do ukazania się Chrystusa Magdalenie. Ich sens ikonograficzny jest taki, że scenie ze Starego Testamentu — jako zapowiedź zdarzenia w historii Zbawienia (typ) odpowiada scena z Nowego Testamentu — jako wypełnienie obietnicy (antytyp).

Treści ideowe, jakie nauka chrześcijańska wiązała z symboliką drzwi kościelnych, zawarte są w słowach Jezusa w przypowieści o Dobrym Pasterzu w Ewangelii św. Jana, które zauważyłem wyrze na lewym skrzydle drzwi wejściowych, drewnianych, obitych blachą,

W pobliżu wielkiego ołtarza stoi inne arcydzieło sztuki romańskiej — kolumna brązowa biskupa Bernwarda (993-1022) wykonana przed 1020 rokiem. Jest trójczłonowa, pusta w środku wysokości 379 cm, o średnicy 58 cm. Waży 6 ton. Na kolumnie przedstawiono 24 sceny z życia Chrystusa (od chrztu do wjazdu do Jerozolimy — 158 figur). Inspiracją dla jej wykonania były kolumny zwycięstwa cesarzy Trajana i Marka Aureliusza w Wiecznym Mieście.

kościół — bazyliki św. Michała w Hildesheim: „Ich bin die Tür. So jemand durch mich eingeht — der wird selig werden. Joh. 10/9”. Taki sam napis, ale w języku łacińskim, spostrzegłem w lipcu 1983 r. w Londynie nad głównym wejściem do katedry katolickiej — Westminsteru — zbudowanej przed 80 laty, gdzie na mozaice widzimy Chrystusa w otoczeniu 4 Ewangelistów trzymającego księgę z cytatem: „Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur” („Ja jestem drzwiami — kto przeze mnie przejdzie zbawiony będzie”).

W Hildesheim złożyłem wizytę biskupowi — ordynariuszowi, Henrykowi Marii Janssenowi, któremu wręczyłem medal „Romańskie Drzwi Płockie”. Ekscelencja przekazał mi medal ze świętymi biskupami, Bernwardem i Godehardem, wybity w r. 1960 z okazji konsekracji kościoła katedralnego po jego odbudowie ze zniszczeń wojennych.

Przeprowadziłem także rozmowę z dyrektorem Muzeum, Archiwum i Biblioteki Diecezjalnej ks. Wilhelmem Machensem oraz z kustoszem Muzeum Diecezjalnego, Michałem Brandtem, który był moim przewodnikiem w Hildesheim. Kustosz Brandt przekazał mi wiadomość — nieznaną dotąd — że w Norymberdze w Germanisches National Museum znajduje się m.in. kopia romańskich Drzwi Płockich. Jest to nader ciekawa informacja. Potwierdził ją także w rozmowie ze mną w Krakowie w dniu 10 czerwca 1983 r. prof. Stanisław Waltoś — dyrektor Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Collegium Maius. Wyżej wymienione trzy osoby ofiarowały mi następujące wydawnictwa, które wykorzystałem przy opracowaniu niniejszego artykułu:

- 1) Victor H. Elbern, *Dom und Domschatz in Hildesheim*. Hans Köster Königstein im Taunus 1979. Z tego wydawnictwa pochodzą wszystkie fotografie H. Wehmeyer reprodukowane w artykule przez Jana Jakowskiego.
- 2) H. J. Adamski, *Bernwardstür am Dom zu Hildesheim*. Bernward Verlag Hildesheim 1977.
- 3) Victor H. Elbern, Hermann Engter, Hans Reuther, *Der Hildesheimer Dom*. Bernward Verlag Hildesheim 1976.
- 4) Walter Konrad, Arne Eggebrecht, *Hildesheim*. Verlag Wolfgang Weidlich Frankfurt a/M 1975.
- 5) Georg Mross, *Bernwardstür-Betrachtungen*. Bernward Verlag 1976.
- 6) Victor H. Elbern, Hans Reuther, *Der Hildesheimer Domschatz*. Verlagsbuchhandlung August Lax Hildesheim 1969.

*
* *

Wybitna osobowość biskupa Bernwarda — wychowawcy oraz doradcy cesarza Ottona III, który na Zjeździe w Gnieźnie w roku 1000 założył tu arcybiskupstwo i uniezależnił kościelnie Polskę od Niemiec, kojarzy się z osobowością biskupa płockiego Aleksandra z Malonne (1129—1156). Biskup ten wstawiony mecenatem artystycznym, twórca ważnego ośrodka kultury, sztuki i rękodzieła artystycznego w Płocku, budowniczy ówczesnie największej w Polsce katedry romańskiej (1130—1144) z drzwiami z brązu (1154), opactwa kanoników regularnych w Czerwińsku (1145—1155) i częściowo kolegiaty w Tumie koło Łęczycy (1141—1161) działał podobnie jak biskup Bernward w Hildesheim.

O ile postać znakomitego mecenasa sztuki biskupa Bernwarda została utrwalona w Hildesheim w sposób różnorodny, jak np.: jego

Medal na konsekrację katedry w Hildesheim w 1960 roku ofiarowany prezesowi Towarzystwa Naukowego Płockiego przez biskupa Hildesheimu Henryka Marię Janssena. Okrągły o średnicy 40 mm, wykonany jest z tombaku srebrzonego i patynowego Płockiego przez biskupa Hildesheimu Henryka sędę katedry z wybitą u dołu datą jej budowy — 925; w otoku napis: ECCL. CATH. HILDESIENSIS CONSECR. D. XXVII. MARTII MCMLX (dnia 27 marca 1960 roku). Rewers zawiera we wklęsłym polu postacie dwóch świętych biskupów: Bernwarda (993—1022) z modelem katedry i z pacyfikatem oraz Godeharda (1022—1038) z księgą i pastorałem, u spodu stylizowana girlanda; w otoku napis: S. BERNWARDUS. EP. S. GODEHARDUS. EP. CMLX—MCMLX. Konsekracja katedry (po jej odbudowie ze zniszczeń 1945 roku) i data wybitcia medalu zbiega się ponadto z 1000 rocznicą urodzin biskupa Bernwarda (960—1960).

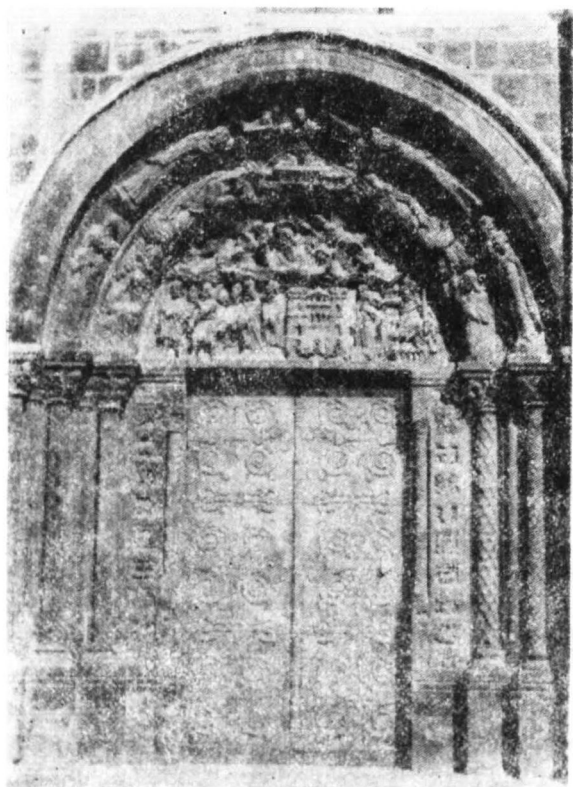
imieniem zwane są brązowe drzwi, kolumna, szpital, wydawnictwo, ulica — to pamięć znakomitego biskupa płockiego Aleksandra jest jakby w zapomnieniu. Należy pomyśleć w jaki sposób jego imię oraz zasługi spopularyzować w Płocku, bowiem jak dotychczas podobizna biskupa znajduje się tylko w małym witrażu w oknie pokoju Zarządu Towarzystwa Naukowego Płockiego.

* * *

Obecnie Hildesheim liczy tyle mieszkańców co Płock — około 110 tysięcy. Ciężkie doświadczenia II wojny światowej są podnoszone w rozmowach. Zwrócono mi uwagę, że na monetach bitych w miejskiej mennicy od roku 1531 znajdowało się pierwsze zdanie modlitwy: „Da pacem Domine in diebus nostris” („Gib Frieden Herr, in unseren Tagen”, „Daj Panie pokój za dni naszych”). Ta inwokacja i dziś jest także szczególnie aktualna.

P.S.

Dr med. Stanisław Jagielski — poeta z Zalesia Dolnego k. Warszawy (maturzysta Młachowianki z 1933 r., w swoje pięćdziesięciolecie otrzymania świadectwa dojrzałości, wręczał 8 czerwca 1983 r., prymusom Liceum królewskie złote i srebrne medale „Diligentiae”) przesłał mi z Paryża reprodukowaną obok kartkę pocztową. Wydawało mu się bowiem, że chodzi

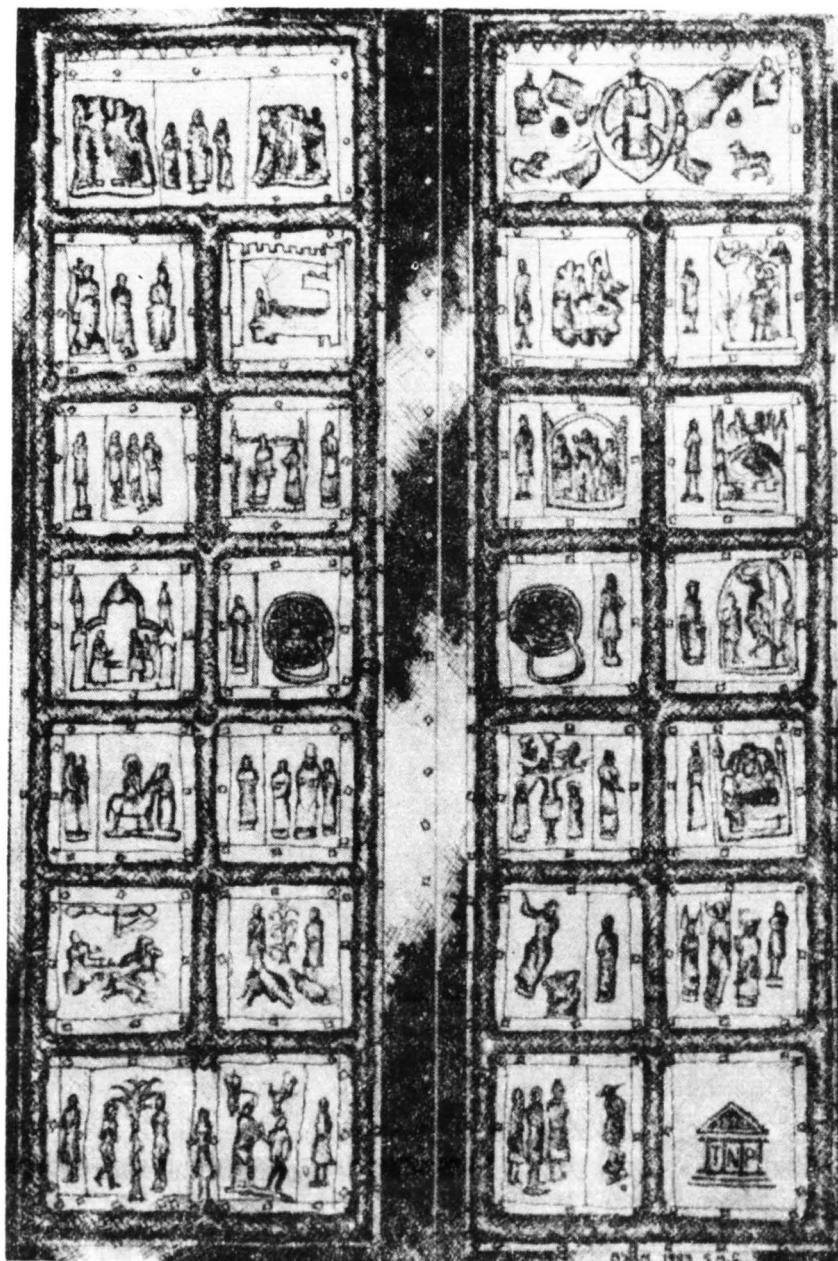
Kartka pocztowa z Paryża. Drzwi kościoła Saint-Denis.

tu o brązowe drzwi romańskie. W związku z wątpliwościami zwróciłem się w tej sprawie do specjalisty — historyka sztuki, członka TNP, ks. prałata dra Lecha Grabowskiego — dyrektora Muzeum Diecezjalnego w Płocku, od którego otrzymałem informację treści następującej: „Portal centralny głównej fasady bazyliki Saint-Denis (obecnie na terenie wielkiego Paryża) jest zachowaną do dziś częścią wielkiej budowli opackiego kościoła, wznoszonego za znakomitego opata Sugera w latach 1136—1144 jako pierwsze dzieło gotyckie, służące za prototyp dla najstarszych katedr gotyckich z końca XII wieku.

Ten obiekt pregotycki nosi jeszcze wyraźnie ślady romanizmu jak to wyraźnie występuje w ozdobnej kamieniarsce tego portalu. Taki charakter mają uskokowe glify zarówno w swej ogólnej formie, jak i płaskorzeźby jakie pokry-

wają kolumnienki dźwigające nadproże, walki archiwolt i obrzeżony przez nie tympanon. Ukazuje to dobitnie, jak gotyk rodzi się najpierw w ogólnej strukturze architektonicznej, a dopiero potem w jej detalach i rzeźbie.

Znajdujące się dziś w tym portalu drzwi są późniejsze, tzn. już ze schyłkowego gotyku, co zdradza ornamentyka jego ozdobnych okuć; być może nawet na ich wzór zostały one odtworzone w XIX wieku. Na ich miejscu początkowo znajdowały się współczesne portalowi piękne drzwi brązowe i złocone, przedstawiające Mękę i Zmartwychwstanie Pańskie; figurował też na nich napis imienia ich fundatora, Sugera. Zapewne zostały one tak zniszczone podczas dewastacji tej świątyni przez wielką rewolucję francuską w końcu XVIII w., że żaden relikw po nich nie zachował się”.

Romańskie Drzwi Płockie wg rysunku wykonanego w 1983 r. w Birmingham przez Stefana Marka Szczepańskiego — studenta II roku Wydziału Sztuki i Rysunku (Art and Design) Politechniki w Leicester. Oryginał zabytku wykonany w latach 1152—1154 w Magdeburgu na zamówienie biskupa Aleksandra z Malonne (1129—1156) dla budowanej przez niego katedry w Płocku (1130—1144), największej z ówczesnych katedr romańskich w Polsce. Drzwi te, od około 1430 r. zdobią główny, zachodni portal prawosławnej katedry Mądrości Bożej (Sofijski Sobór) w Nowogrodzie Wielkim w ZSRR. Kopia z brązu wykonana w latach 1971—1981 przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Szczecinie i Warszawie została zawieszona na dawnym miejscu w dniu 23 listopada 1981 r. Drzwi są dwuskrzydłowe, funkcjonalne, o wymiarach 240 × 360 cm, waga tej kopii z brązu — 2,4 tony. W niedzielę, 28 lutego 1982 r. kopia została przekazana oficjalnie Kościołowi przez delegację rządową pod przewodnictwem ministra Antoniego Rajkiewicza — jako dar Rządu Polskiego i Płockiej Petrochemii wartości 10 milionów zł — i poświęcona przez Prymasa Polski arcybiskupa dra Józefa Glempa.